

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СЦЕНІЧНОГО ВТІЛЕННЯ НАРОДНОЇ ПІСНІ

Дріневська В.С.

Київський національний університет культури і мистецтв

Стаття присвячена питанням історії та сучасного побутування традиційної народної пісні. Розглянуті питання теорії і практики сценічного втілення народнопісенної традиції. Репрезентація народного музичного мистецтва у сценічних умовах. Традиційне мистецтво як орієнтир сценічного трактування народної пісні. Означено роль народної пісенної традиції у культурному розвитку суспільства.

Ключові слова: традиція, народна пісня, сценічне втілення, народнопісенна культура, фольклор.

Постановка проблеми. Народнопісенна культура є одним з найцінніших духовних надбань народу і завдяки своїй глибокій духовній сутності відіграє важливу роль у культурному розвитку суспільства в сучасних умовах. Дослідження народної пісенної традиції та, відповідно, висвітлення діяльності професійних та аматорських колективів, що сформувалися з к. XIX – у XX ст. та існують і сьогодні в Україні, Польщі, Чехії та Словаччині, зумовлено потребою вивчення тенденцій формування, діяльності творчих колективів, покликаних до репрезентації народного музичного мистецтва у сценічних умовах.

Сфера сучасного українського і сусідніх з Україною слов'янських держав (Польщі, Чехії та Словаччини) народного хорового мистецтва характеризується помітним поживаленням: заснуванням професійних та аматорських колективів, зростанням рівня їх виконавської майстерності. Все це відбувається, незважаючи на фінансово-економічні проблеми та, зазвичай, відсутність державних програм культурного розвитку.

Однак констатуємо все зростаючу суспільну потребу у збереженні та розвитку традицій народної культури, за що свідчать важливі фактори, що визначають державну політику з розвитку культури, збереження культурної спадщини: різноманітні основоположні документи, а також європейські конвенції, декларації, рекомендації та проекти ЮНЕСКО щодо збереження куль-

турної спадщини та культурного різноманіття народів світу, виявлення та збереження шедеврів народної художньої творчості, розвиток організаційно-практичної та педагогічної діяльності в даній сфері. Відтак, актуальність теми та брак фахових досліджень такого явища як народний хор і народнопісенне виконавство й зумовили вибір теми цієї розвідки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення народної пісенної творчості має свою певну історію. Пісні здавна були об'єктом наукової уваги філософів, етнографів, істориків, мистецтвознавців, фольклористів. Роботи цих учених є значущою частиною культурної спадщини. Фундаментальною основою осмислення етносу, народної пісні, що втілила національний характер, ментальність народу, його світоглядні установки, форми буття, стали філософські дослідження проблем духовної культури К. і І. Аксакових, М. Бахтіна, Л. Гумільова, А. Лосева, А. Хомякова та ін; мислителів Стародавнього світу (Арістотель, Софокл, Цицерон); нового часу (Дж. Локк та ін.); російських філософів Срібного століття (Н. Бердяєв, В. Розанов, В. Соловйов, П. Флоренський); західних філософів (Г. Гегель, І. Гердер, Е. Кассіпер, К. Леві-Строс, Ф. Ніцше, Г. Спенсер, З. Фрейд та ін.).

Принципово важливими для формування цілісної наукової концепції з'явилися праці істориків та культурологів, які зробили значний

внесок у розробку проблем специфіки народної культури – Н. Бердяєва, В. Вернадського, В. Виготського, Д. Лихачова та ін. Феноменологічним концепціям культурології присвячені дослідження К. Леві-Стросса, А. Лосєва, В. Проппа (принципові положення теорії міфу); Ю. Лотмана, А. Потебні і Ф. Сосюри (структурно-типологічна семіотика); а також історична етнологія Л. Гумілева, Д. Чижевського.

Крім того, велику роль для дослідження зіграли праці в галузі народної творчості, народної художньої культури, фольклору Т. Бакланової, П. Богатирьова, В. Василенко, В. Гусєва, К. Давлетова, К. Квітки, І. Мацієвського, А. Мехнецова, М. Некрасова, К. Чістова, А. Іваницького, С. Грици та ін. Саме народну творчість та її взаємодію з професійним мистецтвом вивчали в першу чергу фольклористи – Е. Алексєєв, Б. Асаф'єв, О. Веселовський, Є. Гіппіус, В. Єр'оміна, І. Земцовський, Н. Колпакова, Є. Ліньова, Т. Попова, С. Скрипка, А. Соболевський, В. Щуров та ін. У дослідженнях цих учених народна пісня постає як складова частина різноманітної національної художньої культури, розвиток якої, з одного боку, підкоряється загальним законам еволюції мистецтва, а з іншого – має свою специфіку, зумовлену соціокультурними та історичними умовами його побутування.

Питання народнопісенної творчості були також в центрі уваги мистецтвознавців. Їх особлива увага звертається на роль і місце народної співочої культури. Так, А. Анісімов підкреслює значення народної пісні та співочих традицій минулого як фундаменту хорової та всієї музичної культури, що свідчить про зростаючу роль хорового мистецтва як найважливішої частини духовної культури людини і суспільства в цілому.

Основні аспекти методики роботи з народними хорами та практичні питання підготовки керівників самодіяльних та професійних народно-хорових колективів викладаються в роботі Н. Калугіної «Методика роботи з російським народним хором» (1977). Жанрві особливості народного хорового співу (організаційні основи народного хору, традиційне виконання пісень народним хором) висвітлюються в роботі А. Рудневої «Російський народний хор і робота з ним» (1960). Крім цього, автор розкриває зміст слова «народне» у двох аспектах: як естетичну категорію, що визначає значущість твору, і як жанрову, що не виключає естетичну категорію, але обмежує коло художніх творів. Спираючись на її висновки, В. Щуров (1975) розглядає в своєму дослідженні історичні корені, традиції, що послужили виникненню музично-стильових основ південноросійської народної співочої культури. У теоретичних працях К. Квітки «Про історичне значення календарних пісень» (1971–1975), зроблено висновок про єдині історичні корені слов'янських народів. Великий внесок у систематизацію мелодики календарних пісень зробив І. Земцовський. У своїй роботі «Мелодика календарних пісень» (1975) він виявив манеру виконання, мелодику, типологію календарних пісень і підкреслив їх схожість.

Художня яскравість народних пісень і добре зберігання традиційної музичної культури привернули до неї увагу великої групи етно-

музикологів. Результати їх діяльності знайшли відображення в ряді публікацій. Серед них: пісенні збірники, складені А. Рудневою, В. Щуровим, Е. Кустовским, Г. Сисоєвою, А. Іваницьким, Є. Єфремовим та ін. Теоретико-методичним основам навчання народно-співочому мистецтву в народному хорі і фольклорному ансамблі присвячена дисертація Л. Шаміної (1996) і численні статті І. Сінельнікова (2009–2012). У роботі В. Василенко, присвяченій традиції народної пісенної лірики в Сибіру, розглядається взаємозв'язок традицій народної пісенної творчості та хорової самодіяльності. До питання сутності народнопісенного виконавства та професійної підготовки виконавців народної пісні звертались у своїх працях українські мистецтвознавці і літератори К. Квітка, Ф. Колєсса, І. Франко, Л. Українка, Д. Ревуцький, А. Іваницький, С. Грица, О. Бенч-Шокало та ін. Значний внесок у вивчення феномену народної манери співу зроблено записувачами та виконавцями українського фольклору В. Ковальською, Н. Матвієнко, Р. Кириченко, М. Миколайчук, К. Божко, І. Сінельніковим та ін.

Останнім часом з'явилися дисертаційні роботи О. Алексєєвої (2006), В. Антонюк (2002), Д. Варламова (2009), М. Горінова (2001), І. Єреценко (2001), О. Скобєлева (2003), Н. Соломоної (2000), О. Скопцової (2005), Р. Лоцман (2013) та ін., присвячені дослідженню проблем традиційного українського і російського музичного мистецтва, а також традиційної музичної культури інших народів, її ролі в сучасному соціокультурному просторі і питанню сценічного втілення традиційного мистецтва.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Стан наукової розробленості досліджуваної проблеми свідчить про наявність достатньо розробленої теоретико-методологічної бази осмислення феномену народної співочої культури – в аспекті освоєння і розвитку самобутніх національно-культурних традицій, їх трансляції в сучасний соціум. Однак ще й до сьогодні питання сценічного втілення народної співочої культури як соціокультурного феномену не є достатньо висвітленими.

Метою статті є розгляд питань теорії і практики сценічного втілення народнопісенної традиції.

Виклад основного матеріалу. В 1980–2000-х роках із відродженням інтересу до глибинних пластів українського фольклору, творчість народних хорів піддалася критиці з боку провідних українських і російських фольклористів. Підставою для критики був головним чином відхід народних хорів від традицій народного музикування, зокрема заміна народних пісень їх обробками, суттєва відмінність манери співу народних хорів від народної, що в загальному підсумку привела до втрати неповторного колориту народної пісні в її первинному вигляді. Сьогодні керівники провідних професійних хорових колективів переконані: виконання народної пісні на сцені – один з ефективних способів пропаганди фольклорних традицій країни.

Перенесення музично-пісенного фольклору на сцену завжди складно, так як сценічний варіант народної пісні відірваний від споконвічного середовища її народження і розвитку. Сценічне виконання є відтворенням фольклору, вторинним мистецтвом. «Проте, і це суттєво, «сцена» – теж

мистецтво, причому самостійне мистецтво, і як таке має (для неї первинну) мову і свої закони сценічної мови. Ми повинні вивчати їх нарівні з законами фольклору» [8, с. 89]. Отже, працюючи над сценічним варіантом хорового народно-пісенного твору, необхідно одночасно зберегти риси, властиві фольклорному твору (музичну, текстову, смислову основи) і в той же час наблизити його до сучасного глядача.

Відтак основним орієнтиром сценічного трактування народної пісні є традиційне мистецтво, адже саме в ньому закладена специфічна манера народного виконавства. Крім того, переконливі зразки інтерпретації фольклору представляють багато професійних та аматорських колективів.

При репродукуванні музично-пісенного фольклору виникає необхідність враховувати закони, які вироблені іншими сценічними жанрами, зокрема, драматичним мистецтвом. Великої режисерської роботи вимагає інтерпретація традиційних обрядів і сцен народних гулянь, що найчастіше відтворюються великими хоровими колективами, в них відбувається з'єднання всіх видів народного мистецтва: співу, танцю, драматичного дійства.

У побутових умовах молоді люди вчилися співочому мистецтву у більш досвідчених майстрів безпосередньо в творчому процесі. Сучасні виконавці, учасники професійних, навчальних, аматорських колективів переймають основи вокальної майстерності у своїх педагогів, які знайомлять їх з традиційним музичним мистецтвом. Від їх музично-теоретичної підготовки, знань про фольклор, вокальних установок і художнього смаку залежить творче обличчя колективу.

У роботі над сценічним втіленням музично-пісенного фольклору перед керівником висуваються як хормейстерські завдання, глибокі знання з теорії і практики фольклору, так і вимоги знання законів театралізації. Ці закони диктують, по-перше, формування художнього образу через виявлення конфлікту, який виражається у взаєминах героїв поетичного тексту, в їх особистих переживаннях. По-друге, організацію сценічної дії через систему виразних засобів театрального мистецтва.

Формування художнього образу відбувається на основі глибокого аналізу музичного та поетичного тексту, а також характеру і умов побутування жанру твору. Спочатку виявляється тема, ідея та «надзавдання» народної пісні (обряду, жанрової постановки). Тема визначається як предмет розповіді, тобто про що йде мова у творі. У кожному окремому жанрі розкривається ряд певних тем. У ліричній пісні відбивається світ почуттів, переживань людини, в історичних розповідях про знаменні події або видатних особистостей. Сюжет танцювальних, хороводних пісень найчастіше розвивається навколо життєвих ситуацій, тематика ігрових-це проєкція шлюбних відносин, «репетиція» весільного обряду. Правильне розуміння теми допоможе визначитися з тлумаченням ідеї пісні.

Ідея – це основна думка твору, його суть. Ідея не завжди лежить на поверхні, вона найчастіше завуальована і проявляється у символіці тексту, мелодії, ладі, гармонії. Ідейному тлумаченню пісні допоможе копітка аналітична робота над поетичним і музичним текстом.

Авторська інтерпретація ідеї сценічного дійства виявляється в «надзавданні», яке спрямоване на формування певного ставлення до конкретного проблеми. Поняття «надзавдання» народної пісні дає відповідь на питання, навіщо колектив береться за виконання даного твору, які почуття він хоче сколихнути у слухача. Розкриттю «надзавдання» підпорядковані прийоми як хормейстерської, так і режисерської роботи.

Вірному розумінню теми, ідеї і «надзавдання» допоможе визначення часу і місця дії, в основі яких лежать історичний період і соціальні умови побутування пісні (обряду), а також належність її до конкретної регіональної традиції.

Організація сценічної дії включає в себе: визначення темпоритму усього спектаклю (концерту) і окремих його частин; вибудовування мізансцен та хореографічних композицій у сценічному просторі; створення атмосфери сценічної дії. Розглянемо ці складові сценічної дії.

У сценічній інтерпретації народної пісні або музично-драматичної постановки важливу роль відіграє таке визначення як темпоритм. У музичному мистецтві під темпом і ритмом ми розуміємо швидкість виконання твору і чергування тривалостей. «Темп так само, як і в музиці, в драматичному мистецтві означає швидкість руху, що здійснюється у сценічній дії, яка може розвиватися швидко, помірно, повільно і т. ін. Під ритмом мається на увазі інтенсивність, насиченість дій і переживань виконавців, а також співвідношення рухів і зупинок в сценічному просторі та часі. Іншими словами, ритм – це інтенсивність і розміреність сценічної дії» [12, с. 23]. Темпоритм сценічної постановки складається з чергування темпів і характерів пісень, що складають її, швидкості пересування акторів, зміни композиційних блоків, епізодів і мізансцен.

У контексті виконання народної пісні поняття «мізансцена» передусім передбачає вихід учасників хору на сцену і розташування їх у сценічному просторі. Мізансцена обумовлена жанром, характером побутування народної пісні і висловлює її ідею. При виконанні пісень патріотичного чи історичного змісту передбачається певна строгість в розташуванні хору на сцені, наприклад, у сценічному «верстаті». Якщо пісня побудована на особистих переживаннях і спілкуванні між виконавцями, то розташування може бути вільним, за групами, що заповнює різні сценічні плани.

Визначимо, скільки планів має сценічний простір. Їх існує кілька. Перший план – це простір від «червоної» лінії, відповідної лінії завіси, до першої пари лаштунків, на цьому плані глядач виділяє кожного виконавця по черзі. Перший план сцени найбільш вигідний для донесення інформації. Це найзручніше місце для розміщення артистів, на яких акцентується увага глядачів.

Другий план відповідає рівню другої пари лаштунків, тут добре виглядають танцювальні рухи (хороводи, танці, ігри). На третьому і четвертому планах, відповідних лініях третьої і четвертої лаштунків, глядач може охопити більшу кількість людей, і на цьому сценічному просторі зазвичай вишиковуються великі композиції. Великі переміщення на першому плані стомлюють сприйняття глядачів і заважають перегляду загального мізансценічного або хореографічного по-

будови. Тому для досягнення компактності її візуального перегляду необхідно використовувати «ефект видалення» [13, с. 13], більш дрібні мізансцени розташовувати на другому плані, більші композиційні або хореографічні побудови – в глибині сцени.

Атмосфера сценічної дії – багатогранне поняття, що включає в себе художньо-декоративне вирішення сценічного простору, світлотехнічне оформлення, костюми артистів, атрибутику. Художньо-декоративне оформлення сцени грає важливу роль у формуванні атмосфери сценічної дії. Сценографія може бути розроблена детально за допомогою насичення сценічного простору декораціями, що відтворюють картину реального життя (це більше відповідає постановці фольклорного вистави). У концертній програмі художнє оформлення виконання народної пісні може обмежитися окремими узагальненими символами, такими як, наприклад, пейзаж на заднику сцени або оформлені певним чином лаштунки.

Особливість художнього оформлення сцени у тому, що воно починає створювати необхідну атмосферу ще до початку спектаклю або виконання концертного номеру. Світлотехнічне оформлення допомагає оживити і урізноманітнити сценічну дію. За допомогою світлового рішення постановник має можливість фокусувати увагу глядачів на

окремих героях або ситуаціях, підкреслити зміну настрою, позначити час і місце дії.

Важливими елементами створення атмосфери сценічної дії є костюми виконавців і атрибути. Сценічний костюм несе в собі величезну інформацію про історичний час, місце дії, про соціальний статус і вік виконавців. Атрибутика допомагає створити більш точну картину дії і деталізувати образи героїв.

Висновки. Створення сценічного варіанта будь-якого народного твору є проявом творчих і особистісних якостей керівника. Важливо, щоб сценічне виконання народної пісні було органічним вираженням ідеї твору і відповідало особливостям жанру, що дозволяє створювати пошук нових форм і методів сценічного втілення народнопісенного і фольклорного матеріалу через органічне поєднання народної інструментальної музики, співу і танцю, використовуючи традиційну і сучасну манери обробки та хорового виконання народної пісні.

Таким чином, народна співоча культура завдяки своїм специфічним особливостям, соціокультурної обумовленості і спрямованості на людину є універсальним засобом, що через свої сценічні втілення дозволяє досягти внутрішньої духовної рівноваги людської особистості через введення його в культуру для подолання соціокультурних проблем і протиріч сучасного суспільства.

Список літератури:

1. Грица С.Й. Трансмісія фольклорної традиції / С.Й. Грица. – Київ – Тернопіль, 2002. – 236 с.
2. Іваницький А.І. Українська народна музична творчість: навч. посібник / А.І. Іваницький. – К., 1991. – 334 с.
3. Анисимов Г.П. Режиссер в музикальному театре / С.П. Анисимов. – М.: ВТО, 1980. – 318 с.
4. Антипова Л. Концертно-исполнительская практика и сценическое воплощение фольклора: учеб. пособие / Л. Антипова. – М., 1983. – 111 с.
5. Скопцова О.М. Становлення та особливості розвитку народного хорового виконавства в Україні (кінець XIX – XX століття): дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.01 / Скопцова Олена Михайлівна; Київський національний ун-т культури і мистецтв. – К., 2005. – 180 с.
6. Гусев В.Е. Истоки русского народного театра: учеб. пособие / В.Е. Гусев. – Л., 1977. – 86 с.
7. Грица С.Й. Фольклор в просторі і часі / С.Й. Грица. – К., 2000. – 224 с.
8. Земцовский И.И. Некоторые аспекты народно-певческой эстетики и феномен народного хора / И.И. Земцовский // Сохранение и развитие русских народно-певческих традиций: сб. тр. – Вып. 86 / М-во культуры РСФСР; ГМПИ им. Гнесиных. – М., 1986. – С. 4–12.
9. Калугина Н.В. Сценическое воплощение фольклора / Н.В. Калугина // Народная песня звучит. Методика сбора, хранения и сценического воплощения фольклора / сост.: С.И. Пушкина, М.Б. Чернышова, Н.В. Калугина. – М., 1982. – С. 61–65.
10. Карпушкин М.А. Основные компоненты постановочного плана и их реализация: пособие для студентов-заочников / М.А. Карпушкин. – Куйбышев, 1978. – С. 71–79.
11. Маркова Л. Обучение хормейстера режиссерской работе над народной песней / Л. Маркова // Сохранение и развитие русских народно-певческих традиций: сб. тр. – Вып. 86. – М., 1986. – С. 9–12.
12. Маркова Л.В. Режиссура народной песни: метод. пособие / Л.В. Маркова, Л.В. Шамина. – М., 1984. – С. 132–143.
13. Мочалов Ю. Композиция сценического пространства. Поэтика мизансцены: учеб. пособие для учеб. заведений культуры / Ю. Мочалов. – М.: Просвещение, 1981. – 239 с.
14. Сінельников І.Г. Фольклор у київському мистецькому просторі: сучасні пошуки та експериментальні театральні проекти / І.Г. Сінельников // ІХ Культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва «Концептуальні проблеми розвитку української культури у світлі підготовки і проведення 2012 року як року культури та відродження музеїв в Україні»: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 2–3 червня 2011 р. – К.: НАКККіМ, 2011. – Т. II. – С. 174–181.
15. Фольклорный театр / сост., вступ. ст., предисл. к текстам, коммент. А.Ф. Некрыловой, Н.И. Савушкиной. – М.: Современник, 1988. – ил.

Дринеvская В.С.

Киевский национальный университет культуры и искусств

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СЦЕНИЧЕСКОГО ВОПЛОЩЕНИЯ НАРОДНОЙ ПЕСНИ

Аннотация

Статья посвящена вопросам истории и современного бытования народной песни. Освящены вопросы теории и практики сценического воплощения народной традиции. Репрезентация народного песенной традиции в сценических условиях. Традиционное искусство как ориентир сценического воплощения народной песни. Отмечена роль народной песенной традиции в культурном развитии общества.

Ключевые слова: традиция, народная песня, сценическое воплощение, народная песенная культура, фольклор.

Drinevska V.S.

Kyiv National University of Culture and Arts

SOME QUESTIONS OF STAGE PERFORMANCE FOLK SONGS

Summary

The Article is devoted to the history and current existence of traditional folk songs. Such as the theory and practice of stage incarnation of folk-song tradition. Questions of the theory and practice of scenic embodiment of national vocal art are examined. Presentation of folk vocal art on stage. Traditional art as a benchmark for the stage embodiment of folk songs.

Keywords: tradition, folk song, staging, national song culture, folklore.